

HALK ŞİİRİNDE TÜRKÇENİN KULLANIMI

PROF. DR. ESMA ŞİMŞEK*

Diller, toplumların duygu ve düşünce tarzına, sosyal durumlarına, oturdukları yerlere ve iklim şartlarına, tarihî geçmişlerine, zaman içinde uğradıkları değişimlere göre, şekil ve işleyiş bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip olmuşturlardır. Bir milletin dili, o milletin kültürünü ortaya koyan, bütünleştiren temel unsurdur. O milletin ortak belleğini oluşturan ortak değerlerin temelidir. Dolayısıyla dil, önce bireylerin, sonra milletlerin kimliğini oluşturur.

Dil, millî kültürün ilerlemesinde ve yayılmasında önemli bir araç olduğu gibi, millî duyguların gelişmesinde ve bağımsızlığın korunmasında da önemli bir etkenidir. Bu sebeple, bağımsızlığın, millî kültürün, millî bütünlük ve toplumsal barışın korunması, sürdürülmesi için, milleti oluşturan kişiler arasında konuşulan dilin birbirinden farklı olmaması, sade, anlaşılır ve zengin olması gereklidir. "Türküm" diyen/diyebilen herkesin Türk dilini bilmesi ve en doğru şekliyle kullanması şarttır. M. Kemal Atatürk; "Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili, dünyada en güzel, en zengin ve en kolay öğrenilebilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır.

Bir de Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti, geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlâkının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, velhasıl bugün, kendi milliyetini yapan her şeyin, dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir," der.

* Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Dil, millî kültürün ilerlemesinde ve yayılmasında önemli bir araç olduğu gibi, millî duyguların gelişmesinde ve bağımsızlığın korunmasında da önemli bir etkenidir. Bu sebeple, bağımsızlığın, millî kültürün, millî bütünlük ve toplumsal barışın korunması, sürdürülmesi için, milleti oluşturan kişiler arasında konuşulan dilin birbirinden farklı olmaması, sade, anlaşılır ve zengin olması gereklidir.

Bugün, 250 milyon insan tarafından (Doğu Türkistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Azerbaycan, Yakutistan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan) konuşulan Türkçe, dünyanın en güzel, en kolay öğrenilen dillerinden biridir. Ancak, Türkçenin en güzel şekliyle konuşulmasında, geçmişten günümüze en doğru şekilde taşınmasında ve geleceğe aktarılmasında aktif rol oynayan, dinleyicileri etkileyen kişi ve kuruluşlar vardır. Bunların başında sanatçılar, politikacılar, eğitimciler ve medya gelir. Bunlar, çoğu konuşmalarında, yazılarında, birden fazla kişiye, bir topluluğa hitap ettikleri için etki alanları da daha geniştir. Bu etki, eğer Türkçemiz doğru şekilde kullanılıyorsa olumlu yönde, yanlış kullanılıyorsa olumsuz yönde olur.

Bu konuda, özellikle gençliğe hitap eden eğitmen ve ses sanatçılarının görevi oldukça büyüktür. Verdikleri mesajlar yanında bu mesajı vermede aracı olan dili de dikkatli bir şekilde kullanmaları gerekir. Ama, bugün çevremize baktığımızda, çoğu kişilerin, o güzelim Türkçe'yi bozmak, çirkinleştirmek, itici hâle getirmek için elbirliği etmişçesine çalıştıklarını görmekteyiz. Kimlerdir bunlar? Öncelikle caddelere, sokaklara, mağazalara, lokantalara, pastanelere, alış-veriş merkezlerine Türkçe yerine yabancı isimler veren kurum ve kuruluşları sayabiliriz. Özellikle turistik şehirlerde bu konuyla ilgili

öylesine ileri gidilmiştir ki, insan kendisini bu sokaklardan geçerken yabancı bir şehirdeymiş gibi hissetmektedir. Ancak bu konuda olumlu gelişmelerin olduğunu da görmekteyiz. Bazı belediyelerin, güzel Türkçemize sahip çıkıp, ticarethaneler ve benzer kuruluşlarda Türkçe isim kullanmaları; mahalle, meydan, cadde ve sokaklara da Türkçe isim verilmesi hususunda tavsiye kararı almaları, Türk Dil Kurumu tarafından ödüllendirilmelerine vesile olmuştur.

Diğer taraftan konumuzla da yakından ilgisi olan şarkı-türkü sözleri..... Artık, beşikteki çocuktan 70-80 yaşındaki kişilere kadar herkesin dinlediği Türk müziğinde de Türkçe'nin kullanılmasına büyük önem verilmelidir. Belki türkülerin dili bu

anlamda daha anlaşılır haldedir. Fakat, bazı şarkılar için aynı sözleri söylememiz mümkün değil. Bugün, gençlerimizin can kulağı ile dinlediği bazı şarkılarda, o güzelim dilimiz göz göre göre katledilmektedir. Örneğin;

“Sen beni öldürceen mi?”

“Ayağını yerden kesceem senin”

“Kırcaan mı belimi?”

“Sen bana extralarge’sın”

“Ex aşkım”

“Çakkıdıçakkıdı oynaşalım kız / Azıcık alttan azıcık üstten hoppidihoppidi hoplatalım kız”

“Demedim demedim, hiçbir şey demedim / Sadece rahatlamak için söyledim”

“Sevgilimi koluma takarım / Bebekte üç-beş tur atarım / Olmadı bi de sinema yaparım”

Ve de son yıllarda, şarkı yarışmalarında Türkiye’yi, yani bizi temsilen söylenen şarkılar. Bu konuda sadece bir cümle söylemek istiyorum: “Keşke yarışmaya, bizi anlatan, Türk kültürünü aksettiren bir şarkı/türkü ile girseydik de sondan birinci olsaydık. Hiç olmazsa, kendimizden, kimliğimizden uzaklaştırıldığımız için ödüllendirilmezdik!”

Dünyanın en meşhur Çin filozofu Konfüçyüs’e sormuşlar:

“Bir memleketi yönetmeye çağrılıydınız, yapacağınız ilk iş ne olurdu?”

“Hiç şüphesiz, dili gözden geçirmekle işe başladım.”

Ve dinleyenlerin hayret dolu bakışları arasında sözlerine devam etmiş:

“Dil kusurlu olursa, kelimeler düşüncüyü iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Vazifeler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilmez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir.”

O zaman akla şu sorular geliyor; biz düşüncelerimizi tam olarak anlatabiliyor muyuz, yapmamız gereken her şeyi hakkıyla yapabiliyor muyuz, töremize ve kültü-

Bir de Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti, geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlâkının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, velhasıl bugün, kendi milliyetini yapan her şeyin, dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir,” der.

“Dil kusurlu olursa, kelimeler düşünceyi iyi anlamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Vazifeler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilmez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir.”

rümüze sahip çıkıp yaşatabiliyor muyuz? Bütün bu söylenenleri gerçekleştirebilmemiz için Türkçeyi en güzel şekliyle kullanabiliyor muyuz?

Bu sorulara herkesin, “evet” cevabını vermesi beklenemez. Ama şu bir gerçektir ki; halk şiirinin temsilcileri olan âşıklarımız bu konuda önde gelen isimlerdendir. Çünkü, Türkçenin en güzel şekliyle kullanıldığı sanat dallarından biri de halk şiiridir. Türk milleti, her zaman şiire ve sanata önem vermiştir. Türk kültür tarihine baktığımızda, doğumdan ölüme, insan hayatının hemen her aşamasında şiirin yer aldığını görmekteyiz. Dünyaya yeni gelen bir çocuk ninnilerle büyümüş, tekerlemelerle oynamış; türkülerle, şiirlerle, marşlarla yaşamış ve gün gelmiş ağıtlarla ebediyete gönderilmiştir. Savaşlarda, dualarda, törenlerde, eğlencelerde her türlü duygu ve düşünce şiirlerle dile getirilmiştir. Üstelik bu şiirlerin söyleyicilerinde kadın-erkek ayrımı yapılmamış, kadınlar da erkekler kadar güçlü bir şekilde seslerini duyurmuşlardır.

Halk arasında; ozan, halk şairi, saz şairi, kalem şairi, çöğür şairi, badeli âşık, hak âşığı, halk âşığı vs. gibi isimlerle de bilinen âşıkları; “*Genellikle saz eşliğinde, dörtlük esasına bağlı olarak hece vezniyle ve irticalen (hazırlıksız) şiir söyleyen, bazıları badeli olup bir kısmı halk hikâyesi de anlatan sanatçılar*” şeklinde tanımlayabiliriz. Âşıkların en büyük

özelliği, şiirlerini; yapmacılıktan, yabancı kelime ve terkiplerden, hatta sanat yapma endişesinden uzak tabii bir üslup ve halkın konuştuğu açık, sade bir dil ile söylemeleridir. Diğer şairler, duygularını ferdi olarak dile getirirken, halkın gözü, kulağı, yüreği olan âşıklar, sadece kendi düşüncelerine değil, ait olduğu toplumun düşüncelerine de tercüman olmak zorundadırlar. Bu da ancak, halkın konuştuğu dil ile olur. Böyle olunca, âşıklarımız tarafından söylenen şiirlerde bozulmamış, yabancı kültürlerin etkisinde kalmamış arı Türkçeyi bulabiliriz.

Diğer taraftan dilimiz, zengin bir ifade gücüne sahiptir. Çünkü, bir dilde kelime, kavram, tabir, deyim, mecaz, atalar sözü, dua vs. çoksa; karşılaştırma, benzetme, fiil çekimi zenginse, o dil zengin demektir. Bu, dilin ifade yeteneğini gösterir.

Türkçe, insanın duygu, düşünce ve hayal dünyasını bütün yönleriyle anlatma imkânına sahiptir. Bu da, Türkçenin aynı zamanda bir şiir dili olduğunu gösterir.

Bilindiği gibi, Güney Azerbaycanlı şairimiz Şehriyar, ilk dönemlerde şiirlerinin çoğunu Farsça yazmıştır veya şiirlerinde Farsça ağırlıklı kelimeleri tercih etmiştir. Şehriyar'ın şöhreti dilden dile dolaşırken, bir gün annesi: *"Sana büyük şair diyorlar, fakat sen nece yazıyorsun ki, ben anlamıyorum,"* der. Şehriyar, bu sözlerin üzerine, 76 haneden meydana gelen; "Heyderbaba'ya Salam -1" adlı şiirini yazar. Pehlevî Hanedanının Türkçe okuyup yazmayı yasaklamasından sonra yazılan bu şiir o kadar çok sevilir ki, sonunda Şehriyar'ın 49 (30+19) hanelik "Heyderbaba'ya Salam -2"yi yazmasına vesile olur. Bugün biz Şehriyar'ı, birçok şiiri olmasına rağmen, mısraları tamamıyla Türkçe kelimelerden oluşan bu şiirleri ile tanırız:

"Heyder Baba, ildırımlarşahanda
Seller, sular şakgıldayupahanda
Gızlar ona sefbağlayup bahanda
Selam olsun şevketüze, elüze
Menim de bir adım gelsündilüze"

Âşıklar, sadece güzel Türkçemizi kullanmakla kalmamış, kendilerine mahsus bir takım benzetme, mecaz ve mazmunlarla daha güzel bir hale getirmişler; mısralara yerleştirdikleri atasözü, deyim, duâ, bedduâ vs. ile Türkçenin ifade zenginliğini, anlam zenginliğini bir kere daha vurgulamışlardır. Biz, duygu ve düşüncelerin, günlük hayatımızda kullanılan kelimelerle şiirleştiğini, Türkçeleşmiş Türkçenin en güzel şekliyle hayat bulduğunu ancak ozanlarımızın dilinde buluruz. Onların şiirinde:

Türkçenin en güzel şekliyle kullanıldığı sanat dallarından biri de halk şiiridir. Türk milleti, her zaman şiire ve sanata önem vermiştir. Türk kültür tarihine baktığımızda, doğumdan ölüme, insan hayatının hemen her aşamasında şiirin yer aldığını görmekteyiz. Dünyaya yeni gelen bir çocuk ninnilerle büyümüş, tekerlemelerle oynamış; türkülerle, şiirlerle, marşlarla yaşamış ve gün gelmiş ağıtlarla ebediyete gönderilmiştir. Savaşlarda, dualarda, törenlerde, eğlencelerde her türlü duygu ve düşünce şiirlerle dile getirilmiştir. Üstelik bu şiirlerin söyleyicilerinde kadın-erkek ayrımı yapılmamış, kadınlar da erkekler kadar güçlü bir şekilde seslerini duyurmuşlardır.

Âşıkların en büyük özelliği, şiirlerini; yapmacıklıktan, yabancı kelime ve terkiplerden, hatta sanat yapma endişesinden uzak tabii bir üslup ve halkın konuştuğu açık, sade bir dil ile söylemeleridir.

1. İçtenlik,
2. Doğal, rahat söyleyiş ve konuşulan dilden yararlanma,
3. Kısa, yalın ve güçlü anlatım, özlü deyişler yani “az sözle çok şey ifade etme her zaman vardır.

Bir şiirin çekici ve kalıcı olmasını sağlayan etkenlerin başında, onun doğal, rahat ve içten bir söyleyişe sahip olması, zorlamaya bağlı anlatımlardan uzak kalması şarttır. Bunun gerçekleşmesi de çoğu kez, konuşulan dilin anlatım şekillerinden, onun kalıplaşmış öğelerinden, içtenlik taşıyan kalıp sözlerinden (dua, beddua, atasözü, deyim vs.) yararlanılmasıyla sağlanır. Şiir diliyle konuşma dilini birbirine yakınlaştırarak da sanat yapılabilir. Bunu en güzel şekilde başaranlar ise elbette halkın içinden çıkan, onun diliyle konuşan âşıklardır. Bu anlamda onlar, şiir dilimizin bekçisi durumundadırlar.

Başta Karacaoğlan ve Âşık Veysel olmak üzere, halk şairlerinin büyük bir kısmı Türkçeyi en güzel şekilde, sade ve anlaşılır bir şekilde kullanırken unutulmaya terk edilmiş bazı kelimelerin günümüze taşınmasını sağlamışlar, sağlıklı bir Türkçenin gelişmesinde etkili olmuşlardır.

Ancak, burada şunu belirtmekte de fayda var. Daha önceki dönemlerde yaşamış olan ozanların şiirlerinde geçen kelimelerin tamamını onlara bağlamak yanlışır. Âşık edebiyatının en önemli kaynağı, sözlü kaynaklar yani insanlardır. Bunlar, bir takım şiirleri aktarıırken, bilerek veya bilmeyerek bazı kelimeleri değiştirmişlerdir. Ama bu tür örneklerin sayısı fazla değildir.

İşte, Âşık Veysel’in, “iki kapılı han”a benzettiği dünyadan ayrılırken dostlarına vasiyeti... Her şeyin geçici, dostluğun bâkî olduğu bu dünyada ölüm gerçeğini anlatan manzumede, halkın günlük konuşma dilinde yer alan kelimeler, çeşitli mecaz ve benzetmelerle süslenerek çıkar karşımıza:

Can kafeste durmaz uçar

Dünya bir han, konan göçer

Ay dolanır, yıllar geçer

Dostlar beni hatırlasın

*Can bedenden ayrılacak
Tütmez baca, yanmaz ocak
Selâm olsun kucak kucak
Dostlar beni hatırlasın*

*Gün ikindi, akşam olur
Gör ki başa neler gelir
Veysel gider adı kalır
Dostlar beni hatırlasın*

Dertler kimlere anlatılır? Dostlara..... Âşık Veysel'in derdi öylesine büyük, öylesine derindir ki, insanların dayanabilmesi mümkün değildir. Onun için "derin dere"ye anlatır dardını ve öyle ki bu dere, âşığın derdinden dolar, düz bir ovaya dönüşür.

*Derdimi dökersem derin dereye
Doldurur dereyi düz olur gider
Rakipler geldi de girdi araya
Korkarım yâr benden yoz olur gider*

*Pervane ateşten sakınmaz canı
Uğruna koymuşum başı bedeni
Doldur tüfengini hedef et beni
Yaram doksan dokuz yüz olur gider*

Güney Azerbaycanlı şairimiz Şehriyar, ilk dönemlerde şiirlerinin çoğunu Farsça yazmıştır veya şiirlerinde Farsça ağırlıklı kelimeleri tercih etmiştir. Şehriyar'ın şöhreti dilden dile dolaşırken, bir gün annesi: "*Sana büyük şair diyorlar, fakat sen nece yazıyorsun ki, ben anlamıyorum,*" der. Şehriyar, bu sözlerin üzerine, 76 haneden meydana gelen; "Heyderbaba'ya Salam -1" adlı şiirini yazar.

Âşık Veysel, birçok insanın boğulup ölmesine sebep olan Kızılırmak'ı, bir çocuğu azarlar gibi azarlarken suçlarını da bir bir sayarak, Türkçenin engin gücüyle vereceği cezayı açıklar:

Başta Karacaoğlan ve Âşık Veyysel olmak üzere, halk şairlerinin büyük bir kısmı Türkçeyi en güzel şekliyle, sade ve anlaşılır bir şekilde kullanırken unutulmaya terk edilmiş bazı kelimelerin günümüze taşınmasını sağlamışlar, sağlıklı bir Türkçenin gelişmesinde etkili olmuşlardır.

Bahar gelir kudurursun
Kızılırmak seni seni
Ne uyursun ne durursun
Kızılırmak seni seni

Gençler yersin, koca yedin
Gündüz yersin, gece yedin
Seksen doksan yüzler yedin
Kızılırmak seni seni

Parça parça etsem seni
Fabrikaya tutsam seni
Deniz olsam yutsam seni
Kızılırmak seni seni

Türkçeyi şiirlerinde en güzel şekliyle kullanan âşıklardan biri de Karacaoğlan'dır. Âşığa göre, sevdiğinden daha güzeli ve sevgisinden daha ziyade olanı yoktur. Bu durum hem âşığı hem de sevdiğini farklı bir yere koymaktadır. Karacaoğlan, sevgilinin güzelliğini ve ona olan aşkını Türkçenin

ifade gücündeki zenginlik ile anlatır. Bu arada, yerine göre bölge ağzını ve Türkçeleşmiş Türkçeyi de ihmal etmemiştir:

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Ben güzel görmedim senden ziyade
Bilmem hörü müsün, gökten mi indin
Bugün güzelliğin dünden ziyade

Merhametin çoktur beni karıma
Beni görüp mâhyüzünü bürüme
Çıkıp iller ile gezip yürüme
Seni seven yoktur benden ziyade

İşte, ifade ve anlamın Türkçe ile birleştirildiği mısraların Karacaoğlan'ın dilinden bu güne gelişi:

Selam versen, selamını alırım
 El bağlarım, divanına dururum
 Âkıbeti, yâr yoluna ölürüm
Armağanım yoktur candan ziyade

Karac' oğlander ki: Ne salınırsın
 Cevahir pas tutar mı, silinirsin
 Ey kız, gözüme *hörü* görünürsün (hürü / hûri)

Atan sevmez seni benden ziyade

Karşıdaki insanı kırmadan, incitmeden si-
 temlerin dile getirildiği şiirde, Türkçenin gücüne
 bağlı olarak sevginin güzelliği gizli ifadelerle an-
 latılır. Bir taraftan da onun vefasızlığının intikamı
 iğneleyici bir şekilde alınır:

Ala gözlerini sevdiğim dilber
 Yâr senin ahdına durmaz mı sandın
Hatırın hoş olsun, birin bir olsun
 Senden âlâsını bulmaz mı sandın

Doğru gelenlere doğru varayım,
 Haldan bilenlere kurban olayım
 Sen birin bulmuşsun, ben de bulayım
 Güzeller güzelin bulmaz mı sandın

Karac' oğlan der ki: böyle olmasın,
 Arada engeller murad almasın
 Sana senden olmuş, benden olmasın
 Herkes ettiğini bulmaz mı sandın

Şiir, dil ile kendini bulur, gücünü gösterir. Şiir dil sanatı; resim ise renk sanatıdır. Hiç şüphesiz, en güzel şiir, mümkün olduğunca anlaşılır, açık ve sade kelimelerden kurulu, az sözle, çok sayıda benzetme ve istiareler, kalıplaşmış ifadeler seçilerek söylenir. Âşıklar, şiirlerinde kullandıkları bir takım benzetme, mecaz, deyim, atasözü, dua-beddua vs. gibi ifadelerle şiir diline güç katarlar; tıpkı manilerde olduğu gibi sözü kısaltıp, anlamı zenginleştirirler.

Şiir, dil ile kendini bulur, gücünü gösterir. Şiir dil sanatı; resim ise renk sanatıdır. Hiç şüphesiz, en güzel şiir, mümkün olduğunca anlaşılır, açık ve sade ke-

limelerden kurulu, az sözle, çok sayıda benzetme ve istiareler, kalıplaşmış ifadeler seçilerek söylenendir. Âşıklar, şiirlerinde kullandıkları bir takım benzetme, mecaz, deyim, atasözü, dua-beddua vs. gibi ifadelerle şiir diline güç katarlar; tıpkı manilerde olduğu gibi sözü kısaltıp, anlamı zenginleştirirler.

Benzetme: Âşıklarımız, duygu ve düşüncelerini şiirlerinde dile getirirken bazen bilinen bazen de özgün benzetmelerden yararlanırlar. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, sevgilinin yüzünün güle veya güneşe, gözyaşının sele benzetilmesi yaygın bir üsluptur. Ancak, “aşk ateşi”nin buğdaya benzetilip değirmende öğütülmesi Karacaoğlan’a has bir benzetmedir.

Benden selam söylen *gül yüzlü yâre*
Bir saat karşımda dursun da gitsin

Arasan dünyayı bulunmaz eşi
Siyah bulut perdelemiş güneşi

Ah çekti gözünden sel etti yaşı
Deniz miydi, derya mıydı, çay mıydı (Âşık Veysel)

Aşk ateşin değirmende öğüttüm
Eledim kalburdan, elekten geçtim(Karacaoğlan)

Güvercin duruşlu, keklik sekişli
Kıl ördek boyunlu, ceren bakışlı (Karacaoğlan)

Deyim ve Atasözleri: Kimi âşıklarımız, şiirlerine daha güçlü bir anlam kazandırmak için atasözü ve deyimlerden istifade ederler. Kimi âşıkların söylediği bazı ifadeler de zamanla kalıplaşıp, deyim olarak, atasözü olarak karşımıza çıkar. Köroğlu’nun; “Tüfek icad oldu mertlik bozuldu”, Yunus Emre’nin; “Söz ola kese savaşı / Söz ola kestire başı / Söz ola ağılı aşı / Bal ile yağ ede bir söz”, Karacaoğlan’ın; “Ben güzele güzel demem / Güzel benim olmayınca” mısralarında olduğu gibi. Aşağıdaki örneklerde de çeşitli deyim ve atasözlerinin bir şiir içerisinde nasıl kullanıldığını görmekteyiz:

Yarı yola vardım geriye döndüm
Kestiler yolumu gitme dediler
Meyve yetmeyince daldan düşmüyor
Zamansız işleri tutma dediler (Âşık Veysel)

Anlatamam derdimi derdsiz insana
Dert çekmeyen dert kıymetin bilemez
Derdim bana derman imiş bilmedim
Hiçbir zaman gül dikensiz olamaz (Âşık Veysel)

Gülü yetiştirir dikenli çalı
Arı her çiçekten yapıyor balı
Kişi sabır ile bulur kemali
Sabretmeyen maksudunu bulamaz (Âşık Veysel)

Gönül bir deryadır dalgası dinmez
Her güzele meyil verip dost denmez
Taşıma su ile değirmen dönmez
Dökülür çarka su kendinden olur (Âşık Veysel)

Eğer çiftçi isen sarıl tutaktan
Ne ekersen onu biçen topraktan (Âşık Veysel)

Herkes bir maksatla serpilir süner
Kuyruğu kımalı yalanane den (Âşık Veysel)

Zannetme ağlayan gülmez
Arslan yatağı boş kalmaz
Yalnız gidenler gelmez
Her gelen insan ağladı (Âşık Veysel)

Ağacın eyisi özünden olur
Yiğidin eyisi sözünden olur
El için ağlayan gözünden olur
Ağlama hey gözü yaşın sevdiğim (Karacaoğlan)

Kara bağrım ezgin, ne salınırsın
Cevahir pas tutmaz ne silinirsin (Karacaoğlan)

Karac'Oğlan der ki: Böyle ne imiş
Gönül kimi sever güzel o imiş
Meyvanneyisin aylar yer imiş
Bil, kara zülfüne kurban olduğum (Karacaoğlan)

Her dâyim böyledir, feleğin işi
Zehirden acıdır engelin aşısı
Tırnağın var ise başın kaşısı
Kimseden kimseye vefa yoğ imiş (Karacaoğlan)

Gurbet ilde padişahlık sürmeden
Vatanında züğürt olmak yeğ imiş (Karacaoğlan)
Zibillige inip konan kargalar
Has bahçede gül kadrini ne bilir (Karacaoğlan)

Kapımıza kara deve çökünce
Fırtınası şolalemi yıkınca (Karacaoğlan)
Güzel oldum diye yukarı bakma
Kanlarım kurudup, yüreğim yakma
Hatırlar incidip, gönüller yıkma
Bu yalan dünyanın sonu ölümdür (Karacaoğlan)

Kara çalıda gül bitmez
Karga bülbül olup ötmez (Karacaoğlan)

Giden gelmez, giden gelmez
Aşnasın ağlatan gülmez
Geyim ile meydan olmaz
Vur kantara tart yığidi (Karacaoğlan)

Delindi çiğirim, kapandım yere
Beni kaldıracak el gerek bana (Karacaoğlan)

Altına batırsan ey'olmaz
Aslı ham demirden cevherdar olmaz(Karacaoğlan)

Türkçe Kelimeler: Türkçede kelimelerin başında bulunmayan bazı sessiz harfler (r, l gibi) vardır. Âşıklarımız, bu kelimelerin başına birer sesli harf getirerek kelimeleri Türkçeleştirmişlerdir.

Türlü türlü *irenkleri* sayarsın
Misk ü amber gibi kokarsın yârim (Âşık Veysel)

Çırpınıp içinde döndüğüm deniz
Dalgaları coşar ürüzgârından (Âşık Veysel)

Deniz kenarında mecnun gezerken
Elime bir cura saz ıras *geldi* (Karacaoğlan)

Karşımızda karlı dağlar dağ olur
Çevre yanı *ireyhanlı* bağ olur (Karacaoğlan)

Ben bilirim, senin gönlün bendedir
Benim gönlüm geçti, *ilazımdeğil* (Karacaoğlan)

Bir kötü dilim var *irahat* durmaz
Kötü dil başıma belâ getirir (Karacaoğlan)

Bölge Ağzı: Âşıklarımızın bazı şiirlerinde, yaşadıkları bölgelerin ağız özelliklerine bağlı olarak yöresel kelimelere de rastlanır. Bazı durumlarda bu kelimelerin kullanılış sebebi kafiye ve ölçüyü uydurmak içindir:

Dökek derdimizi, ölçek *bölüşek*
Ne el bize, ne biz ele *karışak*

Felek bize gül demez ki *gülüşek*
Cefa benim olsun çile kendine (Veysel)

O ne dedi, sen ne dedin *varıncak*
Oğlan âşık mısın dedi *görüncek*
El *kavşurup* divanına *duruncak*
Daha dostum eskisinden güzel mi (Karacaoğlan)

Annacımdan gelen güzel
Eğri bağlar başlarını (Karacaoğlan)
Yunmuş, arınmış Aynanoz gölünde
Işılaşır siyah telleri (Karacaoğlan)

Ayrıca Karacaoğlan, değişik mısralarında; cahal (cahil), şahan (şahin), mahana (bahane), babal (vebal), çırnak, çırnak (tırnak), kısarak (kısa boylu), gelik (gelmiş) vs. gibi mahallî kelimeleri de kullanmıştır. Karacaoğlan'ın şiirlerinde, yaşadığı asırda, halk dilinde kullanılmış olan; ağırı (yön, taraf), asrık (yük), ayruk (başka), bay (zengin), bile (birlikte), çezmek (çözmek), devre (yanlış, ters), dolukmak (gözü yaşarmak), eğin (omuz, sırt), eydür (söylemek, demek), göbelek (mantar), kelli (artık, bundan sonra), sağrı (sırt, arka), topak (yuvarlak), ün (ses), yırak (uzak), yumuşlu (hizmetli) gibi kelimeler de dikkat çeker.

Eş Anlamalı Kelimeler: Bir dilin tarihî geçmişi ve zenginliğini gösteren unsurlardan birisi de; "hendiadium" adı verilen, benzer kelimelerin yan yana kullanılmasıdır; huri-melek, ak-beyaz, leb-dudak vs. gibi:

Niçin *odlanmayım*, niçin *yanmayım*
Deli gönül bir sevdaya bağlıdır (Karacaoğlan)

Tığlaşmış gamzesi, kâr eder cana
Benim yârim benzer *hörü*, *gılmana* (Karacaoğlan)

Herkes ataşını burdan götürür
O dünyaya *ataş* olmaz, *nâr* olmaz (Karacaoğlan)

Duâlar: Halk şiirinde, dualar da beddualar da genellikle sevgiliye yöneliktir. Sevgiliden beklediği, istediği ilgiyi göremeyen âşık, dua yoluyla onun murat almasını, mutlu olmasını ister. Kendisine ilgi göstermese de onun bütün belalarını, günahlarını almaya razıdır:

Bir vefâ görmedim kaşı karadan
Allahım muradın veresi kızlar (Karacaoğlan)

Dedi: Gitme, gitme ben de varayım
Dedim: Gel yanıma *kadan alayım* (Karacaoğlan)

Bedduâlar: Sevdiğine kavuşamayan, ondan yüz bulamayan âşık, ancak beddua ederek içini rahatlatır. Beddualar, yürekten söylenmese de dilden söylenir sevgiliye:

Felek *benden beter etsin halımı*
Ben ölürsem yadlar sarsın belini
Garib bülbül güle versin meylini
Figanım artıran yardan nem kaldı (Karacaoğlan)

Öpem derken, al yanaktan dişledim
Kurt yiyip de çürüyesi dişinen(Karacaoğlan)

Beni unutursan *doyma yaşına*
Gez benim aşkımla yâr melilmelil (Karacaoğlan)

Balta değsin, ormanların kurusun
Gazel olsun, yaprakların çürüsün
Top top olsun, geyiklerin yürüsün
Avcılarım avın alsın peşinden (Karacaoğlan)

*Bacasın üstünde baykuşlar öte
 Kapusun önünde çalılar bite
 Ben de kargış vermem ocağın yana
 Daha derdim az diyessin, ak gelin (Karacaoğlan)*

Aşağıdaki şiirde ise Karacaoğlan, çektiği acıları anlatırken, sevgilinin halinden anlayabilmesi için kendisi gibi olması konusunda adetâbedduâ etmektedir.

*Ala gözlü nazlı dilber
 Sen d'olasın benim gibi
 Zülfün dökük, boynun bükük
 Sen d'olasın benim gibi*

*Bahçanda güller bitmesin
 Dalında bülbül ötmesin
 Kapından cerrah gitmesin
 Sen d'olasın benim gibi*

*Gül yerine diken bitsin
 Kuş yerine baykuş ötsün
 Gözün yaşı sele gitsin
 Sen d'olasın benim gibi*

*Karac'oğlander: merd gibi
 Yanar yüreğim od gibi
 Bir ok yemiş bozkurd gibi
 Sen d'olasın benim gibi*

Yeminler: Âşığın sözünün gücü bir yerde yeminlerdir. Duygularına ve düşüncelerine inandırıcılık katmak isteyen âşık, and vererek sözünü sağlamlaştırır:

Ahdım olsun, seni alır kaçarım

Ferman çıkarsınlar bir benim için (Karacaoğlan)

Ses, ahenk: Şiirler hem göze hem kulağa hitap eder. Bu sebeple âşıklar, Türkçenin ahengine bağlı olarak şiirlerinde ses ve uyuma dikkat ederler. Belki de bu uyuma farkında olmadan sadık kalırlar:

Sana dedim, allı gelin has gelin
 Suya gider, sağ elinde tas gelin
 Yedi yıldır, ben sevdana düşeli
 Kerem eyle, şu sevdanı kes gelin (Karacaoğlan)

Mübalâğa: Âşıkların şiirlerinde en fazla kullandıkları sanatlardan biridir mübalâğa. Âşık, sevgisini de duasını da bedduasını da mübalâğa ederek anlatır:

Bir ah çeksem dağı, taşı eridir
Gözüm yaşı değirmeni yürüdür
Bu hasretlik beni dahi çürüdür
 Bana sıla da bir, gurbet il de (Karacaoğlan)

Karşılıklı Konuşma: Diyalog veya muhavere adı verilen karşılıklı konuşma, şiirlere de geçmiştir. Bunun en güzel örneği “dedim-dedi”li şiirlerdir. Âşıklarımız, kendi duygularını sevgilinin sözleri ile birleştirerek sunmuşlardır, dinleyicilerine:

Sabahtan uğradım ben bir güzele
 “Yörü, ey günahkâr kul!” dedi bir kız
 Bugün cellad olur kıyarım cana
 “Hemen yoktur imdâd, bil!” dedi bir kız

Güzeller önünde kitap okunmaz
 Göz vermeyince de gönül çekinmez
 “Var git oğlan, burda konuk eğlenmez;
 İstersen derdimden öl!” dedi bir kız

Karac’oğlan der: Güzel çağında
 Bir ataş yanıyor dostun bağında
 “Yatsının sonunda, sabah önünde
 Anam uyusun da, gel!” dedi bir kız (Karacaoğlan)

Tezat: Âşıkların, şiirlerinde en çok kullandığı edebî sanatlardan bir de “tezat sanatı”dır. Karacaoğlan, aşağıdaki dörtlükte “kar” ve “kor” kelimelerinden hareketle bu sanatı gerçekleştirirken, güzelleri “kar” a, kendisini de “kor” a benzetmiştir. Zıtlıklar birbirini tamamlayarak bütünü oluşturur. Geceyle gündüzün bir günü, kadınla erkeğin bir çifti oluşturduğu gibi.

Yüce dağ başında duran güzeller
 Ne parlaşırınsınız *kar* gibi gibi
 Sizin sevdanıza düştüm düşeli
 Yanıyor yüreğim *kor* gibi gibi (Karacaoğlan)

Hoşgörü: Karacaoğlan, kendisini karalığından dolayı küçümseyen sevgiliye cevap verirken, kızmadan, darılmadan büyük bir hoşgörüyü yaklaşıp ona ve aslında kara renginin ne kadar güzel bir renk olduğunu onun şahsında örnekler vererek somutlaştırır:

Bana kara diyen dilber
 Gözlerin kara değil mi
 Yüzünü sevdiren gelin
 Kaşların kara değil mi

Ve sıralar karaları: Zülüfün kara değil mi / Saçların kara değil mi / Türlü taâma ekilir, biber de kara değil mi / Kölesi kara değil mi / Çadırı kara değil mi / Ağalar, Beğler içerler, Kahve de kara değil mi .... (Karacaoğlan)

Âşıkların söylediği şiirlerin dışında manilerde de aynı anlam zenginliğini görürüz. Genellikle hanımlar tarafından söylenen ve çoğu anonimleşen manilerde az sözle çok şey anlatma hedeflendiğinden her bir mısraında derin anlamların yüklü olduğunu görürüz. Her ne kadar bazı araştırmacılar maniler için; "İlk iki mısraı doldurma olup asıl söylenmek istenen şey son iki mısraı söylenir." deseler de çoğu manilerin bütün mısraları arasında anlam zenginliği vardır. Örneğin, aşağıdaki manide "doldurma" sayılabilecek hiçbir mısra yoktur. Tabii ki, kelimeleri anlamlandırabiliyorsak:

Karanfilsin, bibersin,
 Cümlesinden dilbersin
 Efendim benim olsun
 Ko, rakipler gebersin

Maninin birinci mısraında sevgili tasvir edilir. O, güzelliği ile, zarafeti ile karanfile benzetilirken, âşığa yüz çevirip rakibe meyletmesi, ona acı çektirmesi, zulmetmesi vs. gibi özellikleri ile bibere benzetilmiş; yakıcılığı, acımasızlığı ifade edilmiştir. "Gönül kimi severse güzel odur." kaidesince o, herkesten daha güzeldir. Âşık, bu güzel sevgiliye kavuşabilmek için, arada en büyük engel olarak görülen rakibin ölmesini ister. "Ölüm" yerine "gebersin" teriminin kullanılması ise "rakib"e olan kininin göstergesidir.

Aşağıdaki maniler de anlam bakımından aynı zenginliğe sahiptir:

Dünyaya ayak geldim
Yatmadım uyak geldim
Ömür der; “yüz yıl oldu”
Gönül der; “bayak geldim”

Deryada fenerim ben
Od tutup yanarım ben
Kaş altından göz etme
Ârifim kanarım ben

Eğin “elagözlüleri”nde de aynı anlam zenginliğini görmekteyiz. Birçok manide olduğu gibi Eğin “elagözlüleri”nde de gurbetteki eşinin yolunu bekleyen bir hanımın iç dünyası, gözyaşlarıyla yoğrularak mısra mısra dökülür dudaklardan:

Gökte isen merdivenler kurayım
Yerde isen arayayım, bulayım
Kömür gözlerini sevdiğim ağam
Bir canım var, sana kurban olayın
Sabahın erinde günden ileri
Sevmedim kimseyi senden ileri
Sen bir ziyaretsin kurban istersin
Kurban bulamadım candan ileri

Her Eğinli gelinin kaderidir, İstanbul’a kâra (çalışmaya) giden kocasının yollarını gözlemek. İstemese de ayrılığı kabullenen gözü yaşlı gelinin en büyük korkusu, sevdiğini görmeden ölmektir. Bu öylesine bir sevgidir ki, tıpkı Karacaoğlan’ın “Ölünce sevemezsem seni” dediği gibi Eğinli gelin de ölümden ziyade sılıya gelen eşini görememekten korkar. Eğer, ölüp de mezara konursa, yıllarca hasret kaldığı “ağa”sı sılıya döndüğünde onun yüzünü göremeyecektir. O, bu endişeyle, öldüğünde ya kabrine pencere açılmasını ya da mezarının üstünün açık kalmasını vasiyet eder:

Ölür isem örtmeyesiz üstümü
Hasretim vardır yummam gözümü
Kabirime bir pencere koyun ki
Yârim gelir iken görem yüzünü

Fırat kenarına serdim postumu
 Yeni bildim bana olan kastını
 Vadem yeter, yâre hasret ölürsem
 Açık koyun mezarımın üstünü

Umut, insanoğlunun yaşama devam edebilme şansıdır. Bu yüzden derdinin, acısının biteceğini, hayallerinin gerçekleşeceğini umut etme bir kamçı gibi kişiyi şevkle hayata bağlar. Onun için, çalışmaktan, sıla hasreti çekmekten “elif” gibi dümdüz olan boyu “dal”a benzemiş, beli bükülmüş olan ağanın tek bir umudu vardır. Bütün zorluklara rağmen o da bir gün yârine kavuşacaktır:

Aç kitabı elif ile dala bak
 Nazlı yârim geleceğim yola bak
 Ela gözlerini sevdiğim yârim
 Bu yıl da gelmezsem gelen yıla bak

İstanbul’a gidip, eşini çocuğunu unutan, orayı hiç kimsenin ulaşamayacağı bir sığınak yeri gibi düşünen kocalar bedduayı hak etmiştir ve cennet yüzü göremezler. Bütün umutları tükenen yüreği yaralı hanım en temiz, en safiyâne duygularla, İstanbul’u evinden kaçış olarak değerlendiren eşine beddua eder:

Ahirette İstanbul yok kaçasın
 Yalan – gerçek defterini açasın
 Sırat köprüsünde kaya ayağın
 Başın döne cehenneme düşesin

Cinaslı maniler: Türkçenin şiirdeki gücünü en güzel şekliyle cinaslı manilerde görürüz. Adeta kelimelerle oynayan şair, konuşma diliyle, bildik kelimelere akla hayale gelmedik anlamlar yükler mısralara:

Yar acısın
 Aşk derdini çekmeyen
 Ne bilir yâr acısın
 Sinemde yaram işler

Sen bana yaracısın

Değme tabip yarama

Severim yâr acısın

El acımış ne fayda

Acırsa yar acısın

Günde men

Kölgede sen, günde men

İlde gurban bir olar

Sene gurban gün de men

(Layla / Azerbaycan)

Serine ser

Gök bulut serin eser

Bulmadım bir sadık yâr

Koyaydım serine ser

Oku yara

Aç kitap, oku yara

Sinemde yer kalmadı

Meğer ok, oku yara

Sonuç olarak, halk şiirinin mimarları, Arapça-Farsça kelimelere ihtiyaç duymadan, günlük konuşma diliyle duygularını manzum olarak dile getirmiş, bazen birkaç kelimeyle derin düşüncelere göndermeler yapabilmüşler, herkesçe bilinen kelimeleri bir anda şifreli sözler haline dönüştürebilmüşlerdir. Doğaçlama şiir söyleme kabiliyetine sahip olan âşıklarımız, bir anda dudaklarından dökülen mısralarda bu maharetlerini

Sonuç olarak, halk şiirinin mimarları, Arapça-Farsça kelimelere ihtiyaç duymadan, günlük konuşma diliyle duygularını manzum olarak dile getirmiş, bazen birkaç kelimeyle derin düşüncelere göndermeler yapabilmüşler, herkesçe bilinen kelimeleri bir anda şifreli sözler haline dönüştürebilmüşlerdir. Doğaçlama şiir söyleme kabiliyetine sahip olan âşıklarımız, bir anda dudaklarından dökülen mısralarda bu maharetlerini en güzel şekliyle göstermiş; manilerin, ninnilerin, ağıtların gizli kahramanı olan Türk kadını, belki okula gitmemiş, belki köyünden dışarıya çıkmamıştır ama, duygularını mısralara dökerken, şöhret sahibi şairlerden hiç de geri kalmamışlardır.

en güzel şekliyle göstermiş; manilerin, ninnilerin, ağıtların gizli kahramanı olan Türk kadını, belki okula gitmemiş, belki köyünden dışarıya çıkmamıştır ama, duygularını mısralara dökerken, şöhret sahibi şairlerden hiç de geri kalmamışlardır.

Bütün bunlar gösteriyor ki; Türkçenin sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere taşınmasında şiirin, özellikle de halk şiirinin etkisi büyüktür. Onun için:

1. Halk şairlerine, âşıklara gerekli destek verilmeli, Türkçeyi en güzel şekliyle kullanan sanatçılar ödüllendirilmelidir.

2. Gün geçtikçe zayıflayan mani, ninni, ağıt söyleme geleneğini yeniden canlandırmak için teşvik edici etkinlikler yapılmalıdır.

3. İlk ve orta dereceli okulların ders kitaplarında bu tür şiirlere yer verilmelidir.

4. Öğrenciler arasında konuyla ilgili yarışmalar (mani söyleme, ninni söyleme, tekerleme söyleme vs.) düzenlenerek bireyler özendirilmelidir.

5. Gerek şiirle, gerek edebiyat veya resim aracılığı ile olsun, her zaman, her şartta Türk'ü Türkçeden ayırmamak için mücadele edilmelidir.